

6-7 Eylül olaylarından sonra ilk kez Türkiye mozağı fena halde çatladı. Mülkiye İstanbul Dink'in Tuzla "hikayelerinden" Mağcupyan'ın duygulu yazısından, Ermeni kökenli vatandaşlarımızın "Türkiye'de Ermeni olmak" konusundaki düşüncelerinden bir demet hazırladı.

Yazı: Aydın Demirel Foto: Emrah Doğan

Türkiye'de Ermeni olmanın çok da kolay olmadığını biliyorduk. Ermeni arkadaşlarımız vardı, bazı mahalle, bazıları okul arkadaşlarımızdı. Aslında bir iki askerlik anısı dışında pek de bir şeyler anlatmaktan hoşlanmazlardı. Ama öte yandan bazı şeyler de yavaş yavaş dillendiriliyordu. Örneğin azınlık vakıflarında neler olup bittiği son yıllarda yazılıp çizilmeye başlamıştı. Merak

ediyorduk. Denk gelirse Hrant'ı televizyondan izliyorduk, yazılarını okuyorduk.

Ama her şey yeni yeni konuşuluyordu. Bu arada büyük basın da 6-7 Eylül olaylarının yıldönümünde çok iyi bir sınav vermişti, onu görüyorduk.

Ama kafamızda pek çok şey bölük pörçüktü. Hıristiyan ve Musevi azınlık konusunda pek fazla düşün-

memiştik. Güneydoğu sorunuyla, Kürt kökenli vatandaşlarımıza, onların yaşadıklarına olan ilgisizliğimiz daha fazlaydı.

Hrant Dink, Hıristiyan azınlıklar konusunda ilk tartışmaları başlattı.

Ama aramızdan ayrıldıktan sonra da bize, bizim gibi düşünenlere çok önemli bir miras bıraktı.

Hrant'ın ölümünden sonra...

Hıristiyan ve Musevi azınlıklar konusuna ilgi duymaya, araştırmaya başladık. Herkes eteğindeki taşı döktü. En yakın arkadaşlarımızın bile fena halde milliyetçi olduklarını gördük. Kimin nerede durduğu, kimin ak, kimin kara olduğu çok net bir biçimde ortaya çıktı.

İkincisi, devlet kadrolarının, yöneticilerin de dahil olmak üzere nasıl tehlikeli bir milliyetçilik anlayışıyla örgüt-

Ajurcu Setrak Çörçil, Türkiye'deki Ermeni azınlıklardan biri...

Berç Yoluserer; Ermeni azınlık.

lendiğini açıkça gördük. Ne kadar fütursuzca davranabileceklerine şahit olduk. Yılların çabası meyvelerini vermişti.

Üçüncüsü, demokratların de hatırı sayılır bir gücü olduğunu öğrendik. Unutmayalım, o 150 bin kişinin yürüdüğü cenaze töreni hafta arasıydı, dolayısıyla memurlar, özel sektör çalışanları, öğrenciler, öğretmenler katılmadı. Üstelik tören sadece İstanbul'da değil 50 kentte yapıldı ve bu kentler arasında Trabzon da vardı.

Dink'in bu mirası hepimiz için önemli bir birikim, engin bir tecrübe oluşturdu.

Güneydoğu'da yaşananları bir ya-

Türkiye'nin toplumla en kaynaşmış ve uyumlu etnik azınlığı sayılan Çerkezler son zamanlarda Türkiye'den anadillerinde eğitim görme hakkını talep ediyorlar.

"Ekmeğimize engel oluyorlar"

Ermeni Zanaatçı Zavel Benlioğlu Yahudi esnaf arkadaşıyla.

Kapalıçarşı'da dökme kalıp işiyle uğraşan Ermeni Zanaatçı Zavel Benlioğlu (fotoğrafta sağda), Kapalıçarşı hanlarındaki esnafın yüzde 80'inin Ermenilerden oluştuğunu söylerken, fotoğrafçı arkadaşımız Emrah Doğan'a serzenişte bulundu. Benlioğlu, Eminönü Belediyesi'nin hanlardaki esnafı tahliye ederek, çarşığı lüks bir butik otele dönüştürme projesinin Kapalıçarşı'daki Ermeni esnafı endişelendirdiğini; çarşının çoğunluğunu oluşturan Ermeni esnafının bu kararın kendilerine yönelik olduğunu düşündüğünü belirtti. Bilindiği gibi İstanbul'un hanlarının otele dönüştürülmesi projesinde ilk adım Kapalıçarşı'da atıldı. Öyle ki Cebeci Han'ı butik otele dönüştürecek proje şimdiden hazır. Zavel Benlioğlu, işlerinin zaten az olduğundan yakınırken; Belediye'nin kendilerini Beyazıt'a taşımasının Ermeni esnafı için ticari açıdan bir yok oluş anlamına geleceğini vurguladı.

Onlar hallerinden memnun ama...

Onlit Bıçakçı (solda) ve Minas İlcian (ortada).

Türkiye'de yaşayan Ermeni azınlıklardan Onlit Bıçakçı ve Minas İlcian, Heybeliada'da yaşayan iki emekli vatandaşımız. Arkadaşı ve adını bilmediğimiz Kürt bir gençle kahvede otururken görüntülediğimiz Minas İlcian, ailece üç nesildir Heybeliada'da yaşadıklarını, şimdiye kadar Ermeni kimliğiyle Türkiye'de hiçbir problem yaşamadıklarını, Ermenistan'a dönmeyi hiç düşünmediklerini söylese de, sözlerini düşündürücü bir şekilde tamamlıyor: "Devlet büyük olacak ki, biz de yaşayalım..."

Lozan Antlaşması Türkiye'de resmi azınlık olarak Ermeniler, Yahudiler ve Rumları ilişkilendiriyor. Kürtler, Çingenerler, Lazlar, Gürcüler, Çerkezler vb. ise "azınlık milletler" kapsamına giriyor.

Ermeni vatandaşlarımızdan Kevork Yaner, Hrant Dink'in vurulmasından sonra kamuoyunda yapılan bilinçsizce konuşmaların azınlıkları olumsuz etkilediğini ve kendilerine zarar verdiğini söylüyor.

Yaşadıkları ülkelere en fazla uyum sağlayan topluluk olan çingenerler, İskan Kanunu'na göre azınlık statüsünde değerlendirilmekten rahatsızlar.

na bırakırsak, 6-7 Eylül olaylarından sonra Türkiye mozağini çatlatan ikinci büyük olaydı Hrant Dink cinayeti.

Mülkiye İstanbul olarak bu konuyla ilgili bir dosya hazırladık. Hrant Dink'in o çok çarpıcı Tuzla "hikayelerinden", Etyen Mahçupyan'ın o duygulu yazısından ve Ermeni vatandaşlarımızın "Türkiye'de Ermeni Olmak" konusundaki düşüncelerinden bir demet yaptık. Arşivimizin bir köşeciğinde bulunsun...

Bizi yabancı gördüler

Gazeteci-Yazar Hrant Dink

Avrupa Birliği Uyum Yasaları Paketi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu'nda görüşülürken üzerinde en fazla tartışma yaşanan husus, "Azınlıklara Mülk Edinme Hakkı" getiren 4. madde oldu. İdam, Kürtçe yayın, Kürtçe öğrenim gibi çok daha sıkıntılı maddeler önemli sayılabilecek oy farkıyla kabul edilirken, 4. madde sadece bir oy farkıyla kabul edilebildi. Üstelik hem komisyonlarda, hem Meclis'te hem de medya önünde bu madde tartışılırken karşı olanlar insaf ölçülerine sığmayacak bir üslupla sadece yasayı değil, Azınlıkları ve Azınlık Vakıfları'nı da fütursuzca eleştirdiler. Öyle ki bu saldırgan üslup karşısında Azınlık mensupları olarak "Böyle vereceklerse hiç vermesinler" duygusallığına dahi düştük.

Anlaşılmaz bir karar

Oysa biz haklıydık, hem de çok haklı...

Otuz yıldan bu yana vakıflarımız mülk satın alamadıkları, mülk başışı kabul edemedikleri gibi, 1936 yılından itibaren edinmiş oldukları mülkleri de Devlet tarafından açılan davalarla bir bir ellerinden alınıyor, bedelsiz olarak eski sahiplerine, mirasçılarına onlar da yoksa Hazine'ye iade ediliyordu.

Çaresizlik, 1974 yılı Kıbrıs olayla-

rının en hareketli ortamında Yargıtay'ın bir Rum vakfı aleyhine vermiş olduğu, azınlık vakfını "yabancı" kategorisine sokan anlaşılmaz karar, emsal haline dönüşmüş, açılan her bir davanın sonucunu etkiler olmuştur.

Sorumuzuzu otuz yıldan bu yana her seferinde Devlet'in tüm kademelerine taşıyor, hemen her yıl bu konuda yazdığımız raporu cumhurbaşkanlarının, başbakanların, bakanların ve bürokratların sumen altına teslim ediyorduk.

Ancak haksızlık sürüp gidiyordu.

Keşke...

Devletten bir çözüm gelmediği için sorunumuzu bu kez Türkiye kamuoyuna taşımaya karar verdik. Birkaç yıldan beri de ülkemizin duyarlı ve demokrat yazarları hemen her fırsatta bu haksızlığın giderilmesi için

sorumuzuzu dile getirdiler.

Ne var ki dayatmacı zihniyetin vurdumduymazlığı sürüyordu. İktidarın belli bir bölümü, "Azınlığa hak" denince hemen hiddetleniyor ve çözüm girişimlerini engelliyordu.

Sonuçta, sorunumuz hiç de arzu etmediğimiz bir üslup ve yöntemle, AB yasaları içerisinde çözüme ulaştırıldı. Ve yine bizim hiç hak etmediğimiz bir şekilde "Avrupa Azınlıklara hak istedi, Türkiye de çaresiz kaldı, verdi" gibi, garip ve sevimsiz bir sonuç çıktı ortaya.

Haksızlığın sigortası

Oysa ne yeni ne de ayrıcalıklı bir hak veriliyordu bizlere. 1970'li yıllara kadar kullandığımız, ancak o tarihten itibaren elimizden alınmış hakkımız tekrar iade ediliyordu. Üstelik bu yapılırken de bin dereden su getiriliyor, ya-

sa içine “Bakanlar Kurulu’nun onayıyla” diye koca bir şehir konularak, ne zaman nasıl atacağı önceden kestirilemeyecek bir sigorta konduyluyordu.

Böylece diğer vakıflarla Azınlık Vakıfları arasında yine eşitsizlik yaratılıyor, diğerleri sadece Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün onayıyla yetinirken, Azınlık Vakıfları’nın mülk edinmesinin onayı Bakanlar Kurulu’nun takdirine yükseltilyordu.

Kontrol yüce olmalıydı! Olur a, Azınlık Vakıfları azıtır, Türkiye’yi satın almaya kalkabilirlerdi!

Kaybedilmiş mülklerin akıbeti

Yasada, mahkemeler yoluyla eski sahiplerine iade edilmiş mülklerin akıbetine ilişkin bir açıklık olmasa da, Azınlık Vakıfları elbette bu mülk için her türlü yasal ya da hukuki girişimde bulunacaklar. Umalım ki, bugüne değin yapılanın yanlış olduğunu anlayan ve yeni bir yasayla bu haksız gidişata son veren zihniyet bu mülklerin geri verilmesi için de olumlu çözümler üretsin. Bu yapılmadığı takdirde, yasanın sadece bundan sonrasına uygulanacak olması haksızlığı tama-

men gidermiş olmayacak.

Rum Azınlığının 150’yi, Ermeni Azınlığının ise 30’u aşkın kaybedilmiş mülkü var ve bunlar asıl sahiplerini bekliyorlar.

Tuzla Kampı: Haksızlığın simgesi

Bu mülklerden biri de Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı’na ait Tuzla Çocuk Kampı. Bu kampın öyküsünü içinde yaşayan biri olarak sayısız kereler yazdım ve dile getirdim. Bir yerde Azınlık Vakıfları’nın elinden mülklerinin alınması olayının simgesi oldu Tuzla Kampı. İnsan Hakları Derneği’nce üzerine sergiler yapıldı, kitaplar yazıldı.

İnanın, Tuzla Kampı’nın öyküsü insana bıkkınlık verecek gibi değil...

Bir kez daha anlatmaya değer.

Düz bir araziydi

Aldılar bir sabah biz 13 çocuğu...

Gedikpaşa’dan yürüyerek Sirkeci’ye...

Oradan vapurla Haydarpaşa’ya... Haydarpaşa’dan trenle

Tuzla İstasyonu’na... İstasyondan da bir saat yürüyerek, göl ile denizi kenarlayan geniş, uçsuz bucaksız düz bir araziye götürdüler. O zamanın Tuzla’sı bugünkü gibi zenginlerin ve bürokratların villalarıyla dolu bir mekân değil... İnce kumlu. Bakir bir deniz kenarı ve denizden kopma bir göl parçası... Uçsuz bucaksız arazide bir iki ev, tek tük incir ve zeytin ağaçları ve hendek kenarlı serpilmiş dikenli böğürtlen çalıları...

Bir de bizim kurduğumuz Kızılay çadırları...

Çocuk emeğimiz

8 ile 12 yaş arası biz 13 çelimsiz için yazları Gedikpaşa Yetimhanesi’nin beton bahçesine mahkum olma sona ermişti...

Ailelerimizi, yakınlarımızı ancak geceleri uzaklarda, parlayıp sönen kent ışıklarını izlerken anımsıyorduk. Yere düşmüş ve üst üste yığılmış yaşlı yıldızlara benzetiyorduk kent ışıklarını. Üç yıl şafak vakti kalkıp, gece yarısına dek çalışarak kamp binasını tamamladık. En kısa boylularımızdan biri olan “Kütük” (Zekar’a böyle hitap ederdik) bir başına çimento torbasını kucaklayıp çatıya kadar çıkarabiliyordu. Geceleri uykuda yorgunluktan altına işer, her defasında da yiğitliğimize leke sürmez, “ Ben işemedim, o işedi” diyerek birbirimizin üzerine atardık.

Karşımızda devlet vardı

Sekiz yaşında gittim Tuzla’ya. Tam

20 yıl oraya emek verdim.

Eşim Rakel’i orada tanıdım. Birlikte büyüdük.

Orada evlendik. Çocuklarımız orada doğdu...

12 Eylül’den sonra kampımızın müdürünü “Ermeni militan yetiştiriyor” suçlamasıyla içeri aldılar.

Haksız bir suçlamaydı. Hiçbirimizin Ermeni militanlar olarak yetiştirilememiştik.

Başsız kalan kampın ve yetimhanenin kapanmaması için görevi bu kez ben ve oradan yetişen arkadaşlarım üstlendik.

Ama bir gün elimize bir mahkeme kağıdı tutuşturdular...

“Siz Azınlık kurumları yer satın alma hakkına sahip değilsiniz! Biz zamanında size izin erirken yanlış yapmışız. Artık burası eski sahibinin olacak.”

Beş yıl süren direnişimize rağmen yenildik...

Ne yapalım ki karşımızda devlet vardı.

Artık çaresiz değiliz

Bizi, yarattığımız uygarlığımızdan attılar.

Orada yetişmiş bin beş yüz çocuğun alın terinin üstüne oturdular.

Bizlerin çocuk emeğini gasp ettiler.

Ve artık bizim yarattığımız “ Tuzla Yoksul Çocuk Kampı”mız, bizim “ Atlantis uygarlığımız” şimdi bir harabe...

Çocuk cıvıltıları çekilince suyu da çekilmiş kuyunun...

Binanın omuzları düşük...

Toprak çorak...

Ağaçlar küskün...

Benim isyanımın pike uçşları ise bin bir özenle yaptığı yuvası bir darbeyle yok edilmiş kırlangıcınki kadar keskin...

Lakin artık çaresiz değil.

(AGOS; 26 Ocak 2007)

“Hrant”

Gazeteci-Yazar Etyen Mahçupyan

Önceki gün, 19 Ocak 2007, yüreğimi kaybettiğim gün...

Onunla nasıl tanıştığımı hatırlamıyorum.

İşin garibi Hrant da hatırlamıyordu.

İlk karşılaşmamızda birbirimiz hakkında ne hissetmiş, ne düşünmüştük, bilmiyorum.

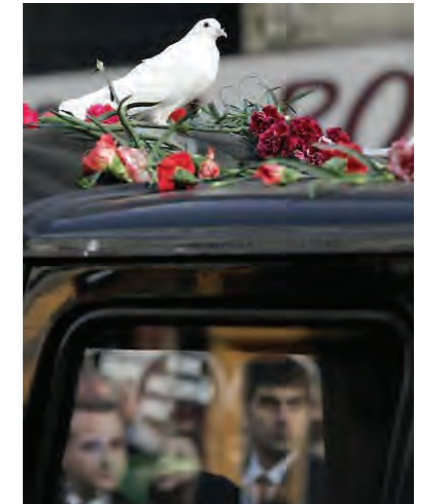

Birlikte epeyce çaba harcıyıp, on yıl kadar öncesinin olaylarına döndüğümüzde de bulamamıştık o ilk izlenimlerin izini. Sanki bir anda yoğunlaşmış olan ve o yoğunluk içinde geçmiş silmiş bir bağımız vardı. Arkadaşlığımızı kendi irademiz dışında bize “verilmiş” bir lütuf gibi yaşadık ve tadını çıkardık. Gittiğimiz yerlerde ve dost sohbetlerinde aramızdaki karakter farklılığına karşın ilişkimizin yoğunluğu gündeme geldiğinde Hrant işin keyfini çıkararak konuşmayı durdurur ve “o benim aklım, bense onun yüreğiyim” derdi.

Dün ben yüreğimi kaybettim... Hrant’ı tanıyanlar değil sadece, onu televizyonda bir kez izleyenler bile, o

yüreğinin çapını fark etmişlerdir. Hrant’ın gidişine bugün yürek dayanmıyorsa, onun yüreğinin hepimizi kucaklayacak kadar derin olmasından. Hrant’ın gücü böyle bir yüreği liderlik vasfıyla, cesaret ve ahlakla bütünleştirmesindedir. Ama Hrant’ı asıl Hrant yapan şaşırtıcı, birçokları için yadırgatıcı samimiyetiydi. Bu toplumun çoktan kaybettiği, hatırlatıldığına göcunduğu, önüne çıktığında ür-kütücü samimiyet... Hrant, bu özelliğiyle hepimize ahlaki bir duruşun ne olduğunu, insanın “kendisi” olmasının nasıl bir şey olduğunu gösterdi ve gerçekte bize kendi ezikliğimizi hatırlattı. Onu hazmetmek o yüzden kolay değildi. Sırf varlığıyla ve apaçık insani duruşuyla Türkiye’yi utandıran adamdı o...

Öte yandan Hrant’ı izledikçe, yanında oldukça gelen sağaltıcı etkiyi fark eden, insanlığını hatırlamaktan mutlu olan milyonlarla birlikte benim de yüreğim genişledi bu yıllar içinde. Aramızdaki birkaç yaş ve esas olarak karakter farklılığı nedeniyle “büyük kardeş” olan ben, ailelerdeki ilk çocuğun hafif içe kapanık, ketum, asosyal halinden çıkarak biraz “küçük kardeş”e benzemeye başladım. Onun kendinden emin, rahat ve en önemlisi haşarı dürüstlüğünden biraz nasibi mi aldım. Ancak yüreğim tam geniş-

lerken, şimdi kaybettim o yüreği...

Doğrusu kendimden pek emin değilim artık. Bu ülkeye, bu topluma, buradaki insanlara aynı geniş yürekle bakıp bakamayacağımdan emin değilim. Hrant'ı taşıyamayan, geçmişte her kimlikten isimli isimsiz Hrant'lara layık olamayan, bu toprakların kültürüne yabancı olmasına karşın toprağı isteyen, toprağı öylesine istediği için insanlığını unutan bir toplumda mı yaşıyorum sorusu artık kaçınabileceğim bir soru değil. Hrant, ürkek bir güvercin olmayı kabullenirken, bu topraklarda güvercine dokunulmadığına güvendiğini söylerdi. Ama bu toplum güvercinlere hep dokundu... Onları sürdürdü, kültürlerini ezdi, düpedüz öldürdü... Bunu en iyi bilenlerden biri de Hrant'tı elbet. Ama ah o yürek... Ah o yürek...

Bende Hrant'ın yüreği yok. Onun için kendimden pek emin değilim artık. Onun kanının yerde kalmadığını, kalamayacağını görüyorum... Çünkü şimdiden sıçradı herkesin üstüne.. Hükümet, asker, yargı, emniyet ve benzerlerinden üniversitelere, medyaya ve iş dünyasına temiz kimse yok artık. Kendilerini "temiz" tuttuklarını sananlar ve susanlar üzerlerindeki kanla baş başalar. Hrant'ta olan ve bu toplumda olmayan şeyin, samimiyetin sınavı başlıyor şimdi. Türkiye'nin insanlık sınavı bu... Böbürlenme, hamaset ve kavrukluğun içinde şekillenen bir kimlikten sıyrılmanın, onu yeniden yaratmanın, iyileşmenin fırsatı belki de... Bir ülkede çoğunluk kimliği şiddete meylediyorsa, o toprağın emanetçisi kendi bahçesindeki güvercini bile yaşatmak istemiyorsa, orada hastalık vardır. Türkiye de hasta... Yürek genişliği içinde iyileşme çabalarına baktım hep. Ama bugün sadece hastalık görüyorum. Elimde değil... Yüreğimi önceki gün, 19 Ocak 2007'de kaybettim çünkü...

(Zaman Gazetesi; 21 Ocak 2007)

Türklüğe ve milliyetçiliğe dair

Prof. Dr. Alaeddin Asna

Kafamız neden bu kadar karışık, bilmiyorum. Bir gazete yazarı "hepimiz Ermeniyiz" sloganının anlamını açıklamaya çalışırken aynı sayfadaki komşu köşede bir başka yazar "biz nereden Ermeni oluyor muşuz?" sorusunu soruyor. Alin Taşçıyan kardeşim bu tartışmaya "hepimiz insanız" noktasını koyuyor. İyi de bir insan kendine hiçbir kötülük etmemiş, hiç tanımadığı bir başka insanın ensesine tabanca dayar mı? Gerçekten hepimiz insan mıyız, yoksa insan olmak için bazı nitelikler mi gerekiyor?

Emniyet yetkilileri cinayetin "milliyetçi duygularla işlendiğini" söylüyor. Milliyetçilik katil olmayı mı gerektirir? Yani "hafifletici" bir sebep midir? Yoksa bu emniyet yetkilisi milliyetçilik ve ırkçılık kelimelerini birbirine mi karıştırmaktadır? ırkçılık bir suçtur. Milliyetçilik ise vatandaşını, ülkesini sevmek, insanların daha iyi ve güvenli yaşamasını, daha özgür, daha eğitilmiş, daha sağlıklı, daha mutlu olmasını, birbirlerine sevgiyle, saygıyla, hoşgörüle sarılmasını, ülkesinin dünyada daha saygın bir yer edinmesini istemek demektir. Hrant Dink mi milliyetçiydi, yoksa bizi yedi düvele karşı boynu bükük bırakan katil mi, katiller mi? Agos'la dünyaya Türkiye'den düşünce ve ifade özgürlüğü örnekleri vermeğe çalışan Hrant Dink mi, "hepimiz Ermeniyiz" sembolizmi ile meydanları dolduran yüz binler mi Türk'tü, yoksa orta çağda kalmış milliyetçilik ölçüsü ile bu sembolizme karşı çıkan ırkçılar mı?

Hrant Dink'in ölümü ezberimizi bozdu. Doğruyu düşünmeye, tartışmaya, yazmaya başladık. Kardeşlerimize, sevgililerimize, vatandaşlarımıza, komşularımıza, iş arkadaşlarımıza, okul arkadaşlarımıza eski sevecenliğimizle bakmaya başladık. Türk, Ermeni, Boşnak, Rum, Laz, Kürt, Tatar, Yahudi, Çerkez mozağının en önemli zenginliğimiz olduğunu yeniden hissettik.

Keşke Hrant da bunları görüp sevinseydi

Keşke Hrant gibi aydınlarımız çoğalsa da bizi, sevgi dolu yüreklerimizi dünyaya anlatsalar. Los Angeles'e, Marsilya'ya, Erivan'a, Brüksel'e bizim aslında iyi Türkler olduğumuzu anlatsalar. "Türk" kelimesinin kültürel anlamındaki zenginliğin ülkemizdeki kardeş kültürlerle beslenerek güçlendiğini görenler, tabancayla değil bununla gurur duyanlar sarıp sarmalasa insanlığı...

Lausanne'da azınlıkların korunması ve günümüzde durum

Prof. Dr. Baskın Oran

Lausanne'da azınlık, "gayrimüslimler" olarak tanımlandı. Aslında, Kesim III'ün veya Lausanne bağitlarının hiçbir yerinde böyle bir tanıma rastlanmıyordu. Tanımın böyle olması iki sağlam nedenden kaynaklanıyordu...

Birincisi, Müttefiklerin savaş sonunda kimi ülkelere dayattığı uluslararası azınlık koruma antlaşmalarının ilki ve dolayısıyla şablonu olan Polonya Azınlıklar Antlaşması'nın (28 Haziran 1919) ve dolayısıyla diğerlerinin

neresinde "soy, dil, din azınlıkları" terimi geçmişse, bu terim Lausanne'da "gayrimüslimler"le değiştirilmiş bulunuyordu; Türk heyeti bu zor işi başarmıştı. İkincisi, yukarıda da belirtildiği gibi, yalnızca gayrimüslimlerin hakları uluslararası örgüt güvencesi altına konulmuştu ki, savaş sonrası dönemin özelliği buydu: MC dönemi, "uluslararası örgüt güvencesi altında azınlık hakları" döneminin başlatıcısı ve en komple örneğiydi.

Bununla birlikte, Türkiye'de Lausanne ve azınlıklar konusunda yanlış bilinen ve/veya uygulanan hususlar vardır.

1) Lausanne'da "soy" ve "dil" ölçütleri bertaraf edilerek yalnızca "din" ölçütü kabul edilmiş değildir. Din de reddedilmiştir. Edilmeseydi, Aleviler de azınlık olacak ve uluslararası güvence kapsamına gireceklerdi.¹

2) Lausanne'da yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayıldığı doğrudur ama, kimi görüşler buradan yalnızca gayrimüslimlere hak getirildiği sonucuna varmaktadırlar ki, bu sonuç iki bakımdan yanlıştır. Birincisi, gayrimüslimlere getirilen haklardan tüm gayrimüslimler yararlandırılmamaktadır; yalnızca üç cemaat yani Rum, Ermeni ve Museviler yararlanmaktadır. Örneğin Süryaniler, Keldaniler vb. madde 40'a göre okul açıp orada kendi dillerini okutamamaktadırlar. Oysa bu üç cemaatin adı Lausanne'da hiç

geçmemektedir; tek kullanılan terim "gayrimüslimler"dir. Süryanilerin niye yararlandırılmadığı sorusuna, resmi makamlar, bu cemaatin cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bu haklardan feragat etmiş oldukları yanıtını vermektedir. Oysa, böyle bir feragat olayı mevcutsa bile hukuken tamamen geçersizdir; çünkü azınlık hakları, Hobbes'dan (1588-1679) bu yana bireysel haktır. Yani, kolektif olarak kullanıldığı halde gruba değil, bireye verilmiştir. Grup, hak sahibi değildir. Dolayısıyla, her bireyin hakkından o bireyin mensubu olduğu grubun lideri/temsilcisi feragat edemez.

Özellikle de bu hak uluslararası bir antlaşmayla getirilmişse ve hiçbir biçimde kaldırılamayacağı açıkça belirtilmişse. (madde 37) Bu açıdan, yukarıda sözü edilen, madde 42/1'den feragat da hukuken geçersizdir. İkincisi, Lausanne'da yalnızca gayrimüslimlere hak getirilmiş değildir. Onlardan başka 3 hak grubuna daha, çeşitli haklar getirilmiştir.

1) Dr. Rıza Nur, *Hayatım ve Hatıratım*, cilt III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967, s.1044.

Lausanne'da dört hak grubu ve sonuçları

"Azınlıkların Korunması" başlıklı Kesim III okunduğu zaman ortaya çı-

kan hak grupları ve onlara hak getiren maddeler şunlardır:

A) Gayrimüslim Türk Uyrukları (Md. 38/3, 39/1, 40, 41/1 ve 2, 42/1, 43). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca B,C ve D gruplarınınkini de içermektedir;

B) Türkçe'den Başka Dil Konuşan Türk Uyrukları: 39/5. Bu grubun hakları, doğal olarak, C ve D gruplarınınkini de içermektedir.

C) Tüm Türk Uyrukları (39/3, 39/4). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca D gruplarınınkini de içermektedir;

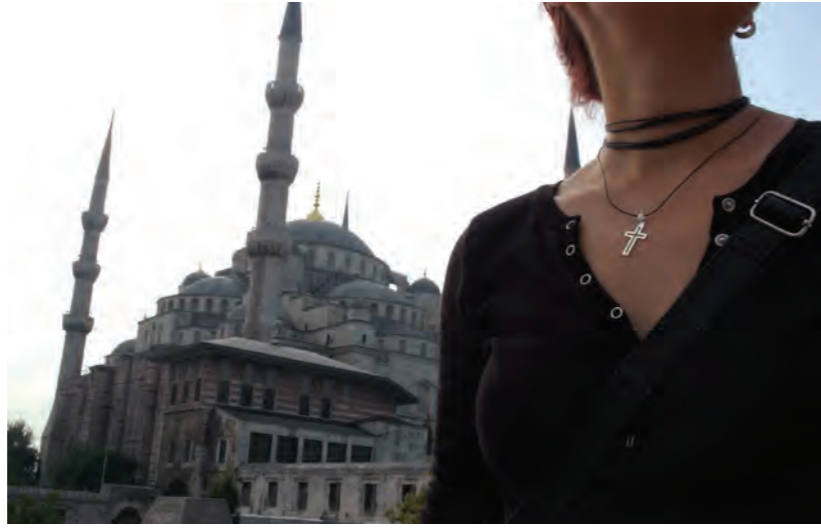
D) Türkiye'de Oturan Herkes: 38/1, 38/2, 39/2.

Bu dört grubun ve haklarının incelenmesinden şu sonuçlar çıkmaktadır:

Bir kere, Antlaşma bu dört gruba farklı farklı, ama 37. madde gereği hiç biri hiçbir biçimde geri alınamayacak haklar getirmiştir.

İkincisi, gayrimüslimler bu dört gruptan yalnızca bir tanesidir; sadece, en fazla hakka onlar sahip kılınmıştır ve Madde 44/1 gereğince yalnızca onların hakları uluslararası güvenceye alınmıştır. Üstelik, Madde 39/5 (mahkemelerde kendi dilini sözlü olarak kullanabilme hakkı) düşünüldüğünde, pozitif hakların (yani, azınlıklara verilen artı hakların) yalnızca gayrimüslimlere verildiği de doğru değildir.

Üçüncüsü, günümüzdeki kimi tartışmalar açısından Madde 39/4 (Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır) çok önemlidir. Türkiye'nin bugüne kadar hiç uygulamadığı bu madde, yoruma gerek duyurmayacak kadar açık bir anlatımla; Türkiye'de herhangi bir Türk uyruğunun herhangi bir dili, herhangi bir yerde serbestçe kullanması olanağını getirmektedir. Fıkra incelendiğinde, resmi daireler hariç, akla gelebilecek her yerin sayılmış olduğu görülür ve bunların arasında "her çeşit yayın ko-

nu"ları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün Türkiye'de radyo-TV'de Türkçe'den başka bir dilin kullanılıp kullanılmayacağı hususunun tartışılması, bu fıkranın açık hükmü karşısında anlamsız kalmaktadır.

Dördüncüsü, Lausanne, azınlık kavramını "gayrimüslim" olarak kabul eden bir belgedir. Böyle bir belgede, azınlıkla ilgili olmayan gruplara ve hatta yurttaş olmayanlara ("Türkiye'de oturanlar") bile hak getirildiği göz önüne alınırsa, Kesim III yalnızca bir azınlık hakları metni değil, aynı zamanda bir insan hakları metni olarak ortaya çıkmaktadır. Kesimin yalnızca başlığına bakarak, sadece azınlık haklarından söz ettiğini söylemek yanlıştır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı ertesinde imzalanan bütün azınlık koruma belgelerinde bu başlık vardır; Savaş sonrası dünyası azınlık sorunlarına kilitlenmiştir ve literatürde yalnızca "azınlık hakları" terimi vardır. "İnsan hakları" terimi uluslararası belgelerde ilk kez İkinci Dünya Savaşı ertesinde, BM Antlaşmasının 1/3 maddesiyle ortaya çıkacaktır.

(B. Oran, "Lausanne'da Azınlıkların Korunması", B. Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980, 12. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.226-231'den yazarm kendisi tarafından derlenmiştir.)

Osmanlı İmparatorluğundan cumhuriyet devrine vakıflar ve cemaat vakıfları

Avukat Diren Bakar

Osmanlı İmparatorluğu devrinde vakıflar

Bu devirde genel olarak vakıf: (vakıf) olarak isimlendirilen bir kişinin malını sürekli olarak vakfetmek için irade beyanında bulunması, bir vakıf senedi tanzim ederek vakfetme iradesinden geri dönmeyeceğini beyan ederek iradesinin şer'i mahkemece tescil ettirmesi ile vücuda gelen bir müessesedir. Osmanlı devletinde dini hizmetler, (mescit, cami, türbe vs.) eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, şehircilik ve bayındırlık hizmetleri, (su, su yolları, köprü, yol, kervansaray, çeşme, kemer, kanal vs.) sosyal hizmetler, askeri hizmetler, (kale, istihkam, gemi, donanma vs.) gibi hizmetler vakıflar eli yürütülmüştür. (Bkz. Yeni Vakıflar K. Genel gerekçe-

si) Osmanlı devletinde hayri gayeler güden vakıfların dışında bir nev'i aile vakfı niteliğinde olan kuruluşlar da vardır. Bunlar mütevelliliği vakfedenerin fer'ilerine şart edilmiş yani vakfedenerin soyundan gelen kişilerce yönetilen vakıflardır. Osmanlı devletinde vakfedilen malların özellikle taşınmazların satış, hibe vs. suretle el değiştirmesi mümkün değildi .Vakfedilen mallar kutsaldı başka gaye ile kullanılamazdı. Bu özelliği nedeni ile vakıf müessesesi başka gaye ile de kullanılmıştır. Bir kişinin şer'i veya siyasi nedenleri ile katli halinde malı devlete kalacağından mallarını kurtarmak için vakıf kurup tevliyetini fer'ilerine bırakma yolu da kullanılmıştır. Zamanla eskimiş, harap olmuş, kullanılmaz hale gelmiş olan vakıf taşınmazlarından faydalanabilmek için mukataalı ve icareteynli vakıflar yöntemi uygulanmıştır.

Mukataalı vakıflar vakıf taşınmaz üzerine bir kişinin bina yapması ve ağaç dikmesidir. Yapılan bina veya dikilen ağaç bina yapanın veya ağacı dikenin mülkiyetine geçerdi .Vakıfça yerin bedeline yakın bir para muaccelle adı ile peşin olarak alınır, ayrıca her yıl müeccele adı ile bir kira alınır. İcareteynli vakıflarda ise vakfın geliri inşaatın yapılmasına elverişli olmadığı takdirde değerine yakın peşin muaccelle adı ile bir para alınır. Tamir olunan akar için de senelik cüzi bir "müeccele" adlı bir kira alınır. Böylece vakıf taşınmazlar el değiştirmeye devam ederdi. Taşınmazı devralan kişi her sene "müeccele" sini ödemeye devam ederdi.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde dini cemaatlere ait kuruluşlar

Bu devirde Müslüman olmayan dini cemaatler "millet" adı ile adlandırılmışlardır. Bu cemaatler, kiliseler, okullar, mezarlıklar, hastaneler, yetimhaneler gibi kuruluşlara sahiptiler ancak bunlar "vakıf" statüsüne tabii

değillerdi. Bir "vakıf" olmadığı gibi vakıf senetleri de yoktu. Tüm bu kuruluşlar ayrı ayrı padişah fermanları ile kurulmuşlardı. Yıkılan kiliselerin tamiri dahi ancak padişah fermanı ile yapılabilirdi. Zamanla gayrimüslim cemaatlere ait kilise, yetimhane, okul, hastane gibi bu kuruluşlar hayrat binaları yanında gelir getiren "akarat" taşınmazlara sahip oldular. Ancak bu taşınmazlara "fiilen" tasarruf etmekle beraber "kayden" tasarruf edemiyorlardı. Vakıf olmadıkları için tüzel kişilik-

leri yoktu. Edindikleri taşınmazları ya nam-ı mevhum (hayali isim) adına kaydediyorlardı (Azizler, Hz. İsa, Hz. Meryem gibi) ya da nam-ı müstear (örtülü isim) adına (cemaatin güvenilir kişileri, anılan kurumlarda görevli kişiler adına) kaydediyorlardı.

1328 tarihinde Eşhas-ı Hükmiyenin Emval-i Gayrimenkuleye Tasarrufuna dair kanun-u muvakkat yayımlandı. Bu kanun millet başlarına (patrikler veya hahambaşları) hangi taşınmazın hangi cemaat kuruluşuna ait olduğuna dair bir "cedvel" tanzim edip "Defter-i Hakani Emanetine" vermeleri için altı aylık bir süre veriyordu. (Bu süre sonra üç kere daha uzatıldı.) Böylece cemaat kuruluşları tüzel kişilik sahibi olarak fiilen tasarruf ettikleri taşınmazlara kayden de tasarruf etme olanağına kavuşuyorlardı. Bu kanun gayrimüslim cemaatlerine

ait kuruluşları "Osmanlı Müessesat-ı Hayriyesi " olarak adlandırmıştı.

Cumhuriyet' den sonra durum ve Türk Kanun-u Medenisi

1926 yılında İsviçre'den iktibas edilen Türk Kanun-u Medenisi yayımlandı. Bu kanunda ticari şirketler dışında iki tür tüzel kişilik söz konusu idi. Cemiyetler ve tesisler. Medeni Kanun'un yayınlanmasından evvel mevcut olan vakıflar hakkında Tatbikat Kanunu'nun 8. maddesinin 1. fıkrası "Kanun-u Medenin mer'iyete vaz'ından mukaddem vücuda getirilen evkaf hakkında ayrıca bir tatbikat kanunu neşrolunur" hükmünü vaz etmiştir. Tatbikat Kanunu'nun bu hükmü, 1935 yılında 2762 sayılı Vakıflar Kanunu yayınlanarak yerine getirildi. Bu ka-

nun 1935 yılında yayınlanmış ve yayınlanmasından 6 ay sonra 1936 yılında mer'iyete girmiştir. Kanun hazırlanırken ciddi bir uğraş verilmiş, hazırlanmasına yardımcı olmak üzere uluslar arası üne sahip bir hukuk alimi olan Prof. Lehman Türkiye'ye davet edilmiş, TBMM uzun müzakerelerinden sonra kanun kabul edilmiştir .

2762 sayılı Vakıflar kanunu esas itibarı ile bir devrim kanunudur. Kanununun 1. maddesi aşağıda tarif edilen mülhak vakıflar dışında kalan bütün dini, hayri vakıfları "mazbut vakıf" olarak adlandırıyor. Bu mazbut vakıfların tümü VGM tarafından idare ediliyor ve dini vakıfların müstakil tüzel kişilikleri ortadan kaldırılıyordu. Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerine şart edilmiş vakıflar, cemaatlerce idare olunan vakıflar (burada "cemaat" kelimesi "Müslüman olmayan dini cemaat" anlamındadır) ve bazı san'at sahiplerine mahsus vakıflar "Mülhak Vakıf" olarak adlandırılıyor ve bunların mütevellileri veya seçilmiş heyet tarafından idare edilmesine olanak sağlanıyordu .

Böylece Müslüman olmayan azınlıklara ait Lozan antlaşmasında da sözü edilen hayır gayesi güden kuruluşlar bu kanunla "Vakıf" olarak kategorize ediliyordu. Oysa ki 1328 tarihli kanunda bu kuruluşların adı (Osmanlı mües-

sesat-ı hayriyesi) idi. Gayrimüslim cemaate ait kuruluşlar Cumhuriyetin devri başlangıcından 1936 yılına kadar eski sistemle idare edilmişlerdir. Örneğin Ermeni cemaatinin 1863 tarihli Nizamname-i Millet-i Ermeniyen hükümlerine göre seçilmiş "İdare Heyetleri" vardı. Bu heyetler cemaat müesseselerini 1936 yılına kadar idare etmeğe devam etmişlerdir. Ancak 2762 sayılı kanuna göre cemaat vakıfları yeni yöneticilerini seçmelerine fırsat bulmadan 28 Haziran 1938 tarihinde Vakıflar Kanunu'nun 1. maddesi 3513 sayılı kanunla değiştirildi. Cemaatlerce idare olunan vakıfların mütevellileri "seçilmiş heyetler" olmaktan çıkarıldı ve kanuna "birinci maddede zikredilen mülhak vakıfların tevliyetleri bu kanun hükümleri dairesince Umum Müdürlükçe tevcih olunur" maddesi eklenerek "atama" yöntemi getirildi. 1949 yılına kadar sürecek bu devreye "Tek müteveli" devri denir. Bu devirde cemaat vakıfları her vakıf için VGM tarafından atanan bir tek müteveli tarafından idare ediliyordu.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nda icareteynli ve mukataalı vakıfların tasfiyesi

Kanununun 27. maddesi yıllık kira bedelinin 20 katını ödedikleri takdir-

de icareteyn ve mukataa sahiplerinin sahip oldukları taşınmazların vakıf ile ilgisinin kesilmesini öngörüyordu. Ancak 10 yıl uzatılmasına rağmen hak sahibi şahısların tümü taviz bedellerini ödeyip vakıfla ilişkiyi kesmediklerinden kanununun 27-31. maddeleri 1983 yılında ve son olarak 2001 yılında değiştirildi. Bu son değişikliğe göre taviz bedeli, kanunda açık adı geçen komisyonca takdir edilecek bedelin yüzde 20'si olarak belirlendi. Yaygınlaşmış Yargıtay İçtihatlarına göre VGM'nün taviz bedelini tahsil edebilmesi için kayıta adı geçen vakfın "sahih vakıf" niteliğinde olması gerekir. Yukarıda bahsettiğimiz kanun hükmü birçok ihtilaflara neden olmuştur, sahih vakfın ne olduğu, Yargıtay'ın bu konudaki içtihatlarının niteliği vs. konuları çok uzun olduğu için bunlara girmiyoruz.

Türk Kanun-u Medenisinin 1967 yılında değişmesinden sonraki durum

1967 yılında 903 sayılı yasa ile Türk Kanun-u Medenisinin "Tesis"le ilgili hükümleri değiştirildi. "Tesis" kelimesi kaldırılarak yerine "Vakıf" kelimesi eklendi. Tesisleri denetleme makamları gayelerine göre devlet, vilayet, belediye veya köy tüzel kişiliklerinden biri iken değiştirilen kanunla bu yetki VGM'ne verildi. Böylece VGM'nün yetkileri yeniden çoğalıyordu. Yine bu kanun Türkiye'de bulunan bütün vakıfların VGM'ne gayri safi hasılatları üzerinden yüzde 5 teftiş ve denetleme faaliyetlerine iştirak payı ödemesini öngörüyordu. Cemaat vakıflarının yüzde 5 teftiş ve denetleme paylarına iştirak bedeli ödeyip ödememesi konusunda ihtilaf hasıl oldu. Bir süre yüzde 5 ödendi, sonra kaldırıldı, sonra yine ödendi, halen cemaat vakıflarından yüzde 5 tahsil edilmiyor. Bu kanun değişikliği ile beraber birçok yeni vakıf kuruldu. Bunlar arasında özellikle 1980'den sonra dini hizmetler ile ilgili vakıflar

da vardı. 28 Şubat 1997 sürecinden sonra bu tür vakıfların yakın takibe alınmasına çalışıldı.

Bugün VGM verilerine göre 1926 yılından önce kurulmuş 41 bin 550 adet mazbut vakıf, 300 adet mülhak vakıf ve 161 adet cemaat vakfı vardır. 1926 tarihinden sonra ise 4 bin 499 adet yeni vakıf kurulmuştur.

1949 tarihinden sonra cemaat vakıfları

1949 tarihinde 5404 sayılı kanun, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 1. maddesini tekrar değiştirdi ve cemaat vakıflarını mülhak vakıf kategorisinden çıkararak bunları kendileri tarafından seçilen kişi veya heyetlerce idare edilmeleri ilkesi getirildi. Bu sistem halen devam etmekte ve cemaat vakıfları, özellikle bildiğim Ermeni Cemaatine ait vakıflar her dört yılda bir seçimle iş başına gelen kurullar tarafından yönetilmektedir.

Cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinme durumu

Yukarıda da anlattığımız gibi 2762 sayılı kanunla "vakıf" adını alan gayrimüslim cemaatlere ait kuruluşlar hukuki anlamda "vakıf" olarak kurulmuşlardır. Vakfeden bir kişi olmadığı gibi bu kuruluşların vakıf senedi de yoktur.

Beri yandan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun muvakkat (A) maddesi tüm mütevelliler ve müteveli heyetlerinin kanunun yürürlüğe giriş tarihinden itibaren üç ay içerisinde, idare ettikleri vakıfların varidat membalarını ve bunların sarf ve tahsis mahallerini bir beyanname tanzim edip VGM'ne vermekle yükümlü kılmıştır. Yargıtay 2. HD 1970-71 yıllarında bir içtihat üretti ve 1974 yılında bu içtihat HGK kararı haline geldi.

İçtihadın özü şudur: Cemaat vakıflarının vakfiyeleri olmadığına göre 1936 yılında 2762 sayılı kanunun muvakkat (A) maddesine göre verdikleri

beyanname vakfiye yerine geçer. Bu nedenle cemaat vakıfları bu beyanname gösterilmiş olanlar dışında taşınmaz mal edinemezler. Şayet böyle bir taşınmaz edinmişlerse bu yolsuz bir tescildir çekişme konusu taşınmaz malın tapuda cemaat vakfı adına olan kaydın iptal edilerek eski sahibi adına tescil edilmelidir.

Oysa ki cemaat vakıfları 1936 yılından 70'li yıllara kadar, hiçbir yasaklama olmadığı için gerek hibe, vasiyet, gerekse satın alma vs. gibi yollarla taşınmaz mal edinmişlerdi. Şimdi bu mallar geri alınıyordu.

Bu uygulama Uyum Kanunları olarak adlandırılan 4771 ve 4778 sayılı kanunların yayınlanmasına kadar sürdü. (Kanunların yayınlanma tarihi 2002'dir.) Anılan kanunlar cemaat vakıflarına VGM'nün izni ile yeni taşınmaz mal edinme ve tasarrufları altında olup tapuda adlarına kayıtlı bulunmayan taşınmazları adlarına kaydettilerine olanaklarını sağlıyordu. Ancak bu vakıfların mahkeme kararı ile ellerinden alınan taşınmazların iadesi konusunda bu kanunlarda her hangi bir hüküm yoktu.

Yeni Vakıflar Kanunu Tasarısı

Yeni Vakıflar Kanun tasarısı hazırlanırken cemaat vakıfları ile yeni va-

kıflar arasındaki farkların mümkün olduğu kadar kaldırılmasına da çalışılmıştır. Ancak bu iki tür vakıf arasında, Meclis müzakereleri esnasında yine bazı farklar getirildi.

Ancak Cumhurbaşkanı cemaat vakıflarının diğer vakıflardan farklı olduklarını ve bunların sıkı sıkıya denetlenmesi gerektiği gerekçesi ile kanunun bazı maddelerini tekrar görüşmek üzere TBMM'ne iade etti.

Tasarı mahkeme kararı ile Hazine ve VGM adına tapuda kaydedilmiş olan taşınmazların eski maliklerine iadesini öngören geçici bir maddeyi de ihtiva ediyordu. (Bu madde Cumhurbaşkanı tarafından tekrar meclise görüşülmek üzere iade edilmedi.) Ancak tasarıda cemaat vakıflarının mahkeme kararı ile tapuda 3. kişiler adına kaydedilmiş olan taşınmazlardan dolayı uğradıkları zararların tazminine dair bir madde yoktur.

Son olarak AİHM cemaat vakıflarının taşınmazlarının ellerinden alınması ile ilgili uygulamanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Ek I No'lu Protokolünün "kişilerin mallarının masuniyeti ile ilgili" 1. maddesini ihlal ettiğine karar verdi. Yeni Vakıflar yasasının cemaat vakıfları ile diğer vakıflar arasındaki farklılıklar kaldırılarak tekrar TBMM'de kabul edilerek yasalasacağını ümit ediyoruz. ■

